

Kurt Konrad: O ÚKOLECH A FUNKCÍCH UMĚLECKÉHO TEORETIKA (a jak Vítězslav Nezval si tuto funkci představuje)

Diskuse o tzv. „čistotě generace“ otrásla Nezvalovým spojením s teoretiky, které od „manifestů poetismu“ se zdálo být tak pevným. Dnes se Nezval přiklání k názoru, že poetismus byl pouhým „rozmarem“ citlivosti básníka Nezvala, že existoval-li jednou poetismus, mohl zrovna tak neexistovat, kdyby se Vítězslav Nezval v ony památné dny jeho tvoření byl lépe vyspal. Jsou však lidé, ovšemže marxisté, kteří tvrdí, že poetismus — jenž nikdy nebyl pouhým „nezvalismem“ — měl a má určitou společenskou funkci v čase poklesu poválečné revoluční vlny proletariátu, že se zrodil z určitých sociálně psychologických podmínek, že měl a má určitou třídní působnost na vrstvy, jimž je přístupný atd. Nezval však tohoto názoru není. Poněvadž asi cítí „vnitřní“ nutnost dělat nyní něco jiného než poetismus, přerušuje všecken styk s uměleckými teoretiky, kteří by mu museli dokázat, že jeho nový, „rozmarový“ způsob básnění zase vyrůstá z určitých společenských poměrů a jejich změn v nynější době, že zase bude mít určitou společenskou působnost. Působnost, která asi bude pokračovat v odvracení maloměšťácké inteligence od skutečností denního třídního boje a která tak usnadní podchycení její většinou ekonomicky podmíněné radikalizace československým fašismem.

Nutno podotknout, že Nezval se minul — i na onen jediný večer — povoláním, chtěl-li se stát ve své přednášce o avantgardní literatuře kritikem teoretiků. Tím nutnějším se stává

úkol proti takovým „kresbám na obloze“ naznačit aspoň několika postřehy společenskou funkci uměleckého teoretika. Rozumí se, že se budeme „obírat tzv. principy“. Ovšem ne principy volného kreslení bílou tužkou, ale metodou dialektického materialismu.

Funkce umělecké kritiky, resp. umělecké teorie je podobná společenské funkci každé jiné teorie. Vznikla jako nadstavba nad určitými hospodářsko-společenskými poměry a působí měnivě zpět na tuto základnu. Z umění odvozuje kritik teorii: analyzuje jeho sociální, sociálně psychologickou podmíněnost a zjišťuje jeho společenskou působnost a podmínky této působnosti. Tak vzniká teorie takřka jako vědomí umění, tak jako kapitalistická společnost našla své vědecké uvědomění (a tím i podmínky svého překonání) v Marxově Kapitálu. Ale jak společenské vědomí vzniká ze společenského bytí, tak na ně zpět působí. Umělecká teorie, vzniklá jako vědomí umění, působí zpět na umění, usměrňujíc je a utvářejíc je. To je právě smysl tzv. „principů“: od bytí k vědomí, vědomím k novému bytí. To je právě zúrodňující na teorii, to ji činí nezbytnou pro výstavbu nového bytí, v našem případě nového umění.

V tomto smyslu se stává umělecký kritik, umělecký teoretik — uměleckým dějepisem. Zkoumaje dialektický proces umění odkrývá jeho hnací rozpory, zjišťuje všeobecný směr, který z těchto hnacích sil vyplývá. Není ani prostředníkem mezi básníkem a čtenářem, ani nestanoví pravidla pro metodickou výrobu umění: je spíše uvědomujícím činitelem ve výrobním procesu umění. On to je, který ukazuje umělci společenské postavení; tím, že odkrývá umělci společenský horizont za mezí jeho umělectví, ukazuje mu jeho společenské úkoly. Jeho společenské úkoly jako umělce.

Tím, že aktuální dějepisec umění (kritik) odkrývá spolu se společenským vznikem i třídní působnost uměleckého díla, naznačuje i třídní směr, ve kterém působí určité umělecké dílo, určité třídy či vrstvy. Tím, že umělci ujasňuje jeho postavení v třídním boji, podporuje vědomé zaujetí stanoviska umělce v třídním boji. Politizuje takřka ovzduší umění a plní tím

jednu z nejdůležitějších úloh marxistického kritika: oddělit od sebe třídní fronty. Tím přivedl umělce k jeho úkolům jako příslušníka třídní fronty, jako politického člověka. V onu sféru, kde umění je jen částí ideologie určité třídy a kde se odehrává neúprosný boj třídy proti třídě. Tolik k významu uměleckého teoretika pro umělce samého.

Jeho význam pro „publikum“ spočívá rovněž v oddělení třídních front. Jemu náleží vyloupnout z formového obalu jádro uměleckého díla, jeho usměrňující sílu; ještě víc: odhalovat společenskou funkci, působnost i toho „formového obalu“. Jeho úkolem je tedy na příkladě jednotlivého díla uspišit zaujetí třídního stanoviska „publika“.

Tak kritik je kvasem, který rozkládá dané podklady do třídních prvků, aby z nich vybudoval nebo zesílil třídní vědomí umělce a publika. Tím klade třídní boj na místo boje bezvýznamných klik a připravuje i v tomto vlažném ovzduší konečnou bouři.

Jestliže je Nezvalovi možno zaujmout nadtřídní stanovisko — kterým se vlastně dostává do řad oněch, kteří zdánlivým „odpolitizováním“ provádějí politickou fašizaci — není to snad také vinou marxistických kritiků, kteří nedovedli včas zanést třídní boj i na toto pole?

My však bychom se minuli jistě povoláním, kdybychom se snažili ještě dnes poukázat Nezvalovi na jeho společenské postavení a tím i jeho společenské povinnosti. Nemineme se však povoláním, poukážeme-li jeho čtenářům na skutečnost, že avantgardní umění se může také stát ideologickou avantgardou fašismu.

Poetismus byl na jedné straně vyvrcholením a domyšlením vývoje poezie a umění, na druhé straně však šel daleko přes obor umění a inauguroval přechod k opuštění umění vůbec. Uvnitř umění byl revolucí duchovou a hlavně tvárnou. Vykonal u nás i funkci dadaismu, jenž u nás nezapůsobil, dadaistické relativizaci vyhradil však pouze obor poezie, hláse se v životě k principům konstruktivismu. Od dadaistického uvolnění a nekázně vyvinul se však k elementární básnické tvorbě. Reakcí na služebnost proletářské poezie zašel zpočátku do zážitkové jednostrannosti, shledáváje poezii především v změkčilostech civilizačního života, v požívačství, v dadaistické poezii nesmyslu, oddáváje se jednostranně veselí (v době ohromných krizí a stupňované poroby člověka). Vnášel leckdy protiintelektualismus a relativizaci i do života, z čehož vznikal životní styl velmi starý. Ježto pak slovo není dosud zcela jen podnětem emocí, ale též sdělením a výrazem světového názoru, je možno shledat v mnohých básních poetistických třídně měšťanské zbarvení.

Ale časem provedl poetismus korekci v oboru zážitků, zahrnovaných v poezii, a vyrovnal se v řadě básní poetickým způsobem i s revolučním hnutím proletariátu, a v podstatě překonal individualistický životní sloh, vzdáliv se podstatně idealismu například poezie surrealistické. Ostatně nebyla podstata poetismu (při vysokém stupni umělecké abstrakce) v jeho